

21. Odensholm

”— Fall mera! Det ligger en stor sten framför er! Vi föllo förbi ett grund som annars skulle ha skaffat oss nattarbete, och voro räddade. Båten lägger till längs MEJT, och lotsen stiger ombord. Hans gång på vårt däck är stolt som en viking och med sina nakna fötter går han säkert som på sitt eget stugugolv. Lova, falla, lova, falla, och under det han lotsar oss in i hamnen, lär han oss vägen ut därifrån, vårt nästa behov.

— Här på stranden ser ni tre stora stenar. Då ni seglar ut, skall kapellet vara i linje med den mellersta stenen. Strax till vänster om kapellet står en rönn. Tar ni rönnen i linje med stenen, så går ni på grund.

Så säger han plötsligt: — Är ni svenskar?

— Ja.

— Vi äro av stamma stam. Gud välsigne!

Och han räckte fram handen åt oss. Det var, som om vi skulle ha hälsat på någon av våra förfäder tio släktled tillbaka i tiden. Hans tal flöt lugnt och klart utan onödiga ord, värdigt och vackert, och då vi äntligen lågo i hamn och han gått ombord på sin skötbåt, kände vi att vi voro hela öns välkomna gäster.”

Det är Albert Engström som några år in på det nya seklet tillsammans med A. Zorn och A. Gallén är ute och seglar i Zorns ”Mejt”. De kom nu österifrån och hade under långa timmar av stiltje sett den lilla öns kapell och fyrtorn hägra i kursen. Mot kvällen hade de sökt hamn.

För Engström blev Odensholm en stark upplevelse. Han uppskattade det ursprungliga; här fanns det — enligt hans intryck — alldeles opåverkat av tidens kulturimpulser: männens och kvinnornas frimodiga sätt, språkets åldriga former (som han också försökte återge), byggnader, redskap och levnadssätt.

”I den stora, svartrökta, rena stugan dukas vår kvällsvard upp av kraftiga blåögda kvinnor. På bänkarna bredvid oss sitta våra gamla blonda vikingar med vackert skurna ansikten och fråga oss om Sverige, men vi överväldiga dem med frågor om Odensholm.

Över dörrposten läser jag årtalet 1905 och frågar, varför just det årtalet står där. Varje nyår målas det nya årtalet dit i varje stuga för att öborna skola komma i någon slags kontakt med tiden, som flyr. Ty faktiskt är deras liv inrättat på samma sätt som vårt för ett halvt årtusende sedan.

— — —
Min själ blev varm.

Vi åto kvällsvard. Brunt bröd, smör, flundra, stekt i svinflott, rökt torsk, Odensholms specialité, rökt flundra, filbunke, hembryggt öl, mjölk — som man ser mat för gudar och hyggliga människor. Sällan har jag njutit av något så mycket som av den rökta torsken och det goda brödet. Så snart ett glas var tömt, påfylldes det genast av den vaksamma värdinnan, ända tills man insåg, att man måste vända det upp och ned. Svensk uppmärksamhet.

Under tiden talades om Odensholm och om Sverige. Med oss talades en noggrant grammatikalisk högsvenska, inlärd ur svenska tidningar och svenska böcker, men sinsemellan och till kvinnorna talades gammalsvenska, vårt och deras faders språk, fast på en särskild dialekt.”

Engström slutar med löftet att en gång komma tillbaka och bo här.

Det är flera som tjusats av Odensholm och dess invånare. Gideon Danell kallar öborna adeln bland estlandssvenskar och menar, att det är frånvaron av godsägarförtryck som möjliggjort den fria utvecklingen av deras kynne. T. o. m. tröga nucköbor kunde tycka, att det var något särskilt med Holmen (samtidigt som de kunde göra sig lustiga över öbornas egenheter). I varje fall har öar sin egen stämning, dess invånare sin egen mentalitet, och ensliga öar sätter gärna folks fantasi i rörelse.

Religiös väckelse?

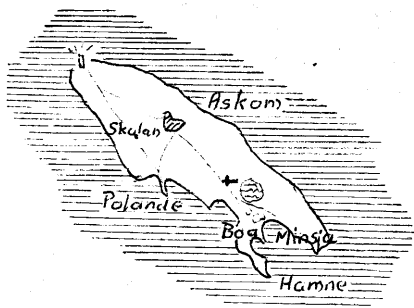
På fastlandet innanför Holmen pågick livliga väckelser. Missionären Falk hade på sin tid vistats på ön för att predika. Sinne för det ursprungliga och måleriska hade han inte, och han gav en annan bild av förhållandena där än Engström. En religiös väckelse ansåg han sig ändå ha fått i gång, men den förflyktigades omedelbart efter predikantens avresa.

Då Johan Nymann några år senare blev lärare på ön, försökte han samla folket till andaktsstunder, men inte heller dessa försök blev lyckade. Några kvinnor brukade komma, men karlarna ville inte besvära Vår Herre utan giltig anledning.

En sådan anledning blev det i februari 1892: sälisen var allvarligt försenad. Karlarna vankade omkring rastlösa, spanade och vändades, alldeles vilda av längtan efter säl. I sin sälänöd ansatte de Nymann, att denne som var närmare bekant med Vår Herre, på ett hovsamt sätt skulle framhålla för honom hans försummelse. — Nymann bad och isen kom.

Dessa rader må t. v. räcka som belysning av de religiösa förhållandena på ön. Eftersom vi nämnt sälarna, kan vi med detsamma föra deras historia till slut. Den blev nämligen kort på Odensholm.

Nigrön

ODENSHOLM

0 4 km

Spithamn

Odensholm.

Sälfångst

Under 1800-talet hade byn gemensamt ägt en sälbåt. Ännu på 1870-talet företogs en sälresa med två *jaftar* 'jakter' till Tütärsaari i Finska viken (där isen ännu låg, medan Odensholm var isfritt). Men sälarna blev allt sällsyntare, och på 1900-talet gjordes inga sådana resor. Däremot förekom säljakt (efter 10 februari) på isen runt ön. — 1899 var en rik sälavinter.

Vikare jagades med bössa, gräsäl med *säLa-jan*, harpun. Gräsälen var vanligast. Kutarna slog man ihjäl på isen och de vuxna harpunerade man, då de kom upp i andningsvakarna. Endast skinn och späck togs hem.

Till vinterns gärningar hörde också *aL-blå*.

Om isen låg mellan ön och fastlandet, högg man upp vakar. Då en flock hungrig alfågel slagit sig ned i vakarna, smög karlarna krypande på dem. Man väntade tills fåglarna började dyka, rusade då fram och slog med björkstänger fram

och tillbaka över vaken. Ingen fågel undkom. Många tusen fåglar kunde bli byte under en vinter. Dunet av fåglarna behölls eller såldes; köttet saltades, och kokades eller stektes sedan.

Hela jakten var strängt förbjuden och pågick i hemlighet från "urminnes tider" fram till 1944.

Naturförhållanden

Sundet mellan Holmen och Spithamn på fastlandet var mindre än en mil brett, men på vintern kunde det vara ofarbart i månader. Det sades: För att man ska kunna gå över sundet till fots, måste det blåsa från NV en hel vecka; för att komma över med båt krävs SO-vind, som rensar sundet från is. Vid lugnt väder kan man varken gå eller ro i issörjan, och vid vind från SV eller NO flyter is genom sundet.

Odenholm är en 5 km lång kalkstensplatta, täckt av vågor av kalkstensgrus och strandvallar med flyttblock; i söder en lerslätt med små restsjöar. Sparsam växtlighet — små dungar av lövträd samt spridda rönnar, ask och getapel. — Byn ligger i en sänka.

Naturen hänvisade invånarna att ta större delen av sin bärning från havet. Kartbilden själv av ön påminner om en fisk, på väg mot nordväst — där fyren står alltsedan 1765 som ett öga mot udden; ryggsidan mot nordost bildas av en ända till 6 m hög brink, som sluttar långsamt mot sydväst; stjärtfenan i söder omsluter en vik, där skutor på väg från Dagö till Reval brukade söka lä, ibland ett 20-tal samtidigt.

Åkerbruk

Trots öns magra jordmån har hoLmboa 'odensholmborna' hela tiden haft jordbruk jämsides med fisket.

Ön hörde till godset Nyhov nära Hapsal. Brukningsrätten till de ursprungligen sju gårdarna gick i arv och kunde inte säljas. Lösmän fanns inte före världskriget.

Tre större gårdar fanns: Spitargårda, Tomtgårda och Dergårda, alla indelade i åkrar 'tegar'. 'Åkra' låg i gårdsordning, dvs. 1, 8, 15 osv. i varje gårda.

I dessa tre gårdar odlades råg och korn. Växtföljden var råg — korn — träda. Endast 6-radigt korn, "småkorn", odlades och utsädet byttes efter 3–4 år. Från sekelskiftet började potatisen ta plats på korntrinningen, ungefär hälften. Potatisodlingen lyckades såpass, att man från 1912 t.o.m. kunde sälja något. Kornet

kunde ibland vara så kort att det drogs upp med roten. Också vid normal skörd blev det axplockning efteråt i förklädet. — Den egna spannmålen räckte inte året runt.

1905 gjordes ett gemensamt försök att utvidga potatisarealen genom nyodling, men den nya jorden visade sig vara alltför mager för odling.

Utom de tre större gårdarna fanns två mindre: Sveana öster om byn och Diksbacksve väster om byn. I den förra hade varje gård 5 små åkerlappar, i den senare 4. I Sveana gödslades med tång och odlades alla år korn och potatis, i Diksbacksve alla år potatis, aldrig råg.

Kålgårdarna låg samlade bredvid Stavas' och Kröpes Tomtana. De gödslades med häst- eller färdynga. — Sällan odlades litet lin.

Runt gårdorna fanns hövall, delad i taigar 'tegar' i samma ordning som åkra i gårdorna. Dessa taigar kunde vara mycket smala, ibland bara ett lieslag, och det kunde bli gräl, om någon slog över skälet.

Runt gårdorna löpte gårdsgårdar av sten. Marken därutanför var gemensam betesmark.

Något skifte har aldrig genomförts på Odensholm. Från 1893 började gårdar delas mellan bröder och kallades sådan gal-lae och nilae 'gamla- och nyalaget'. Varje gård fick då var fjortonde teg. (Hövallen slogs dock för hela stället gemensamt.) Endast två gårdar delades aldrig.

Jordbruket sköttes av kvinnorna. Endast vid sådd och skörd var männen med. (Slätter t.ex. tog bara en knapp vecka.)

Varje gård hade ett par oxar och en häst. En av oxarna såldes på hösten och ersattes av en uppfödd ny, gällad vid tre års ålder. Redan dessförinnan hade stuten under vårbruket blivit undelärd 'lärd att gå under oket'. Detta tog två veckor. Det dagliga plöjandet, äremåle, började vid 2-3 tiden på morgonen och slutade kl 9-10. Alla gårdar började och slutade samtidigt.

På 1920-talet slutade man att hålla oxar och hade i stället två hästar per gård. — Övriga husdjur var 5-6 kor och lika många får.

Byggnader

Boningshusen liknade förstås bondstugorna på fastlandet, men de hade sina särdrag. Byggnaden hade två söderfönster och två nordfönster, därav det ena i kammaren. Sonna- och bakbänk att sitta på och väggfast stång för kläder. Bord med kista för matkärnen. Ett hörnskåp och klocka. — Byns klockor kom från ett strandat fartyg vid 1700-talets slut, alla lika.

Odensholm. Brus' gård 1926.

Skorstenar tidigare än på fastlandet. Skorstenen stödde sig på ugnshörnet bredvid kammardörren. Inga rösugnar. Den sista ugnsgruvan kom bort 1894; i stället kom spis med järnplatta och hål för grytor.

I gammal tid hade stuggolvet skurats endast en gång om året — vid *stamp-taLka* "valk-gillet", då vävarna stampades. Senare var Odensholm känt för sin renlighet. — Till vardags gick man i träskor, som ingenstans annars i svensk-bygden; om sommaren förstås barfota.

Blåttana 'träskorna' stod i farstun. Vid fiskgöromål på stranden hade alla blåttar på sig. Kvinnorna hade också ett annat par, rain blåttana, som togs på till kapellet eller till bys. I snö användes tre par strumpor och nätlärskuar 'nötläderskor'.

Vid sekelskiftet kom en stor brytningstid, då bland annat alla boningshus (utom ett) byggdes om. Det gamla röcköket på änden av huset ersattes nu av en fritt liggande stenbyggnad för rökning av kött och fisk.

Alla gårdar hade en stor-stea, en hög stega för utkik efter lotsning eller säl. Dit upp gick man 10–12 gånger om dan.

Två väderkvarnar hade byn, den ena med årtal 1748.

Fiske

Var jordbruket på Odensholm vanskligt, så var fisket det också; det har växlat mycket genom tiderna.

I äldre tid fångades strömming, flundra och torsk — de förra med nät, torsk med krok. Det mesta gick till husbehov. Färsk fisk har de gamle aldrig sålt, men salt strömming sålde de från sina storbåtar 'jakter' vid Mickjal lada 'Mikaelsmarknaden' på hösten i Hapsal. Folk köpte små kaggar på 6 stop för 1:50–2 rbl per st. Även rökt torsk och flundra såldes i små mängder, bl.a. till krogarna i Hapsaltrakten. Vid samma tillfälle köpte holmborna sina matvaror för sex månader framåt.

Såd och virke mot fisk bytte holmborna åt sig i Rickul, där de låg 1–2 veckor nedanför herrgården.

Sumpar

Sedan gammalt hade man också sumpar (25 fot i kölen, 11 fot breda, byggda på ön). Medelålders män låg från islossningen till midsommar ute på sumpresor. De köpte upp gädda, abborre, gös och sik av ryssjefiskare på Estlands västkust (Saastna, Matsal, Moon och Ösel) och sålde fisken i Reval. Ett skp. abborre såldes för 5–6 kopek, gädda för 10. Tre resor brukade man hinna med på våren.

Sumparnas bästa tid inföll före världskriget. Då räknade man 100 rbl per resa i förtjänst.

Gästfiske

Omkring 1890 var det dåliga fångster runt Odensholm; man var t.o.m. tvungen att köpa finländsk strömming till skattefisk. Under dessa år försökte holmborna fiska med ryssja i arrenderat vatten. Varje gård hade 9 ryssjor, 6–7 fot höga. Strax efter islossningen seglade holmborna med sina båda storbåtar till Matsal-viken. Man fick strömming men också barrfisk och ål. Estniska bönder väntade med sina hästar i hundratal på stranden.

(Ormsöborna bedrev liknande gästfiske en bit därifrån, sid. 164.)

Trots allt lönade sig detta fiske dåligt, och ryssjorna såldes efter tre år.

Flundra var holmbornas viktigaste matfisk. Den fångades från sista dagarna i

juli till Mikaeli. Före juli var den mager men i september fet. Flundrenätet var 30 famnar långt och 12 maskor djupt; flöten av flerdubbel näver och sänken av sten eller av bly från en havererad ångare. Näten lades på dagen eller kvällen i räcker på 1 km, förankrade i bägge ändarna.

I varje *fLon-näte-räs*, räcka, hade varje familjemedlem ett eget *ogo-nät* med egen bokstav inskuren i *sta-fLona*. Fisken från dessa nät märktes med ristar och betraktades som personens privata egendom. Varje barn fick genast eget nät, och inkomsten från det förvarades tills barnet blev vuxet.

Gädda kunde man få med ljuster, särskilt på hösten. Ål ljusterade man i juli och augusti, *åL-ste-tien* (*ste* 'ljustra'). Ljusterfisk torkades under rove för vinterbehov.

Strömning för mat fiskades i gammal tid bara mellan Bärtmiss (24 augusti) och Mickjal (29 september). I gammal tid skulle allt fiske sluta då. Vårströmning fiskades dock ibland, åtminstone till torskbyte.

Strömningnätet var 15 famnar långt och 90 maskor djupt; på senare tid över 200 maskor. Tre nät knöts ihop till en *lan*. En båt tog 4 lanar och det var fyra personer i båten. *Lägge* 'utläggandet' skedde på kvällen. — Efter arbetets slut gick man i grupper upp mot byn; det förekom t.o.m. att flickorna sjöng då.

Nästa morgon gick man för att *hänt nätena*. (Det var vanligen trösketid då.) Hulda Marks, född 1877, berättar:

"Det hände, att vi kom upp kl. 1-tiden på natten och tröskade *konrian ur* 'korn-rian'; så gick vi *te Minsja, ätt* 'efter' *sträng-nätena* . . . Innan vi gick, tog vi en *grutvords-bita e hände* — smör och bröd, en rökt flundra. [*Grut-vord* 'tidig matbit'] Fyra stycken gick från varje gård. Hela byn gick på en gång. Om alla inte kom, satt man där vid Minsje-husena och väntade. Åtminstone en karl skulle vara med. Han satt vid *frastammen opa fratufte* 'främre toften' och tittade på märkena. Han hade åror med. De andra kunde vara kvinnor, 13–14-års barn. Om barn var med och rodde, så satt de på *mittopatufte*. De hade varsin åra. Den som var vid bakstammen, han skulle hämta näten ur sjön. De andra rodde bara."

Från och med sekelskiftet började strömningfisket överskuggas av vassbukfisket. Djupare nät kom till användning och de lades i längre rader. En tid av *hopsfiske* 'gemensamfiske' följde, tills motorbåtarna åter gjorde fisket individuellt. 1911 sattes den första motorn i en kilobåt.

Vassbukfiske förekom sedan 1880-talet. Näten hade finare maskor än ström-

mingnäten men var annars lika. En lan var sammansatt av 4 skötar. De lades i *svang*, dvs. förankrade bara i ena ändan. Fiskades under hösten. Fisken saltades och såldes i Hapsal.

1900 köpte J. Erkas sina första kilonät. Andra gårdar följde exemplet, och man bildade tre lag på ön. En främmande fiskhandlare med 4 segelbåtar kom till ön och stimulerade holmborna. 1902 byggdes 5 kilobåtar (20–21 fot) och strax därpå 2 till.

Detta var början till storfisket på Holmen.

Det blev alltså tre lag med tre man i varje båt. Näten lades 5–6 st. i en rad, förankrad i bägge ändarna, eller också knöts 21–28 nät i en rad som drivgarn efter båten. Korkflöten.

Fisket började numera genast efter islossningen och slutade först till julen.

Före 1900 hade kilonäten varit av hemspunnet lingarn, 26–27 famnar långa och 94 maskor djupa. Ett köpt kilonät (efter sekelskiftet) var 43 m långt och 250 maskor djupt. Ett sådant nät kostade 12–13 rbl, och en gård hade omkring 30 stycken.

Fram till världskriget var det bruk, att en av de 7 båtarna förde fångsten till Baltischport, där den såldes per mått (11¼ stop = ½ vack). 6:50 rbl kunde man få per mått, men ibland bara 90 kopek. Fångsten per båt brukade vara 35–40 mått. Under tsartiden förtjänade en gård ungefär 500 rbl per sommar. — ”Då kunde man redan leva hur man ville och inte hur man kunde,” säger den kunnige sagesmannen Joh. Erkas.

Torskfisket började i gammal tid ganska sent på året men under 1890-talet redan i maj och under senare tid i februari; april ansågs då vara bästa tiden. Fisket pågick till julen.

Ända från äldsta tid och fram till andra hälften av 1930-talet användes samma metod vid torskfiske, nämligen en rev med krokigt fäste, *torsk-vaive*; reven av fernissat bomullsgarn med famn-märken i olika färger, sänke och en 6 cm lång krok. Torskbåten var tvestävad med toft i mitten och ett fastspikat ben, *bord-baine*, på högra sidan, över vilket reven löpte.

Vid tvåtiden på morgonen gick man ut för att hämta *bets-nätena*, vid fyra-tiden hem med betes-strömmingen. — Sedan satt man med torskvaive i roddbåten och metade. Man lät linan löpa ut, tills sänket nådde botten, drog sedan en bit tillbaka och väntade. Torsken höll sig på djupt vatten strax utanför hållkannten. (1909 hittade läraren Dahl ett alldeles nytt ställe, Dahls gate, 'D:s grop', mitt på ett grund.)

Över sommaren nappade torsken på vilka beten som helst. Man kunde gå ut med 4–5 strömmingar och komma hem med två (hand)kärror torsk. Vanligtvis fick en karl 600–700 torskar per dag (= 2 tunnor, 1 tunna = 120 kg).

Kring sekelskiftet hade fångsterna ökat starkt. Då började holmborna sälja salt torsk i Reval; 7 rbl fick man per tunna. Årsfångsten kunde uppgå till över 80 tunnor per man.

Tillgången på torsk har växlat mycket genom tiderna. I gammal tid — sade man — kunde hela fångsten bäras hem i en pau av näver i handen; vid mitten av 1800-talet hade därtill behövts en käss 'kasse' som bars på ryggen; från sekelskiftet användes kärra för transport av torsken. (En kärra tog 130–150 kg.)

De rikliga fångsterna fortsatte, men vid mitten av 1920-talet minskade torskbeståndet starkt i de estländska fiskevattnen, där det inte försvann helt. Hösten 1935 kom torsken tillbaka. Också flundra och strömming ökade.

Mot slutet av 30-talet kom på Odensholm långrev mera allmänt i bruk. Då kunde man på 400–500 krokar få 500–600 kg torsk och en årsfångst per båt på 60–70 tunnor.

Den officiella estniska fisketidskriften "Kalandus" ger i december 1939 Odensholm beröm både för de smakfullt inredda hemmen och för fisket. Under årets tio första månader har holmborna fångat 180 000 kg torsk, d.ä. 9% av hela landets torskfångst. För salt torsk får man 6–7 kr. tunnan. De mindre fiskarna röker man.

Vassbuken har minskat under senare år liksom strömmingen.

Ön har (1939) 54 segel- och roddbåtar samt 14 motorbåtar på 110 invånare.

Båtplatser

1902 övergavs båtplatsen vid Minsja. Under sommaren utgick fisket därefter från Pålände på sydvästra stranden eller från Asskom på nordöstra stranden, fr.o.m. Mikaeli från Boan. Storhamne eller Boan i söder hade i äldre tid bara varit uppläggningsplats för större båtar. Nu byggdes där sjöbodas, boaskurer, under gemensamt tak. Där vistades karlarna i de s.k. leva-skurerna hela veckan; endast lördagsnatten och söndagsförmiddagen var de hemma.

Alla båtar drogs upp på land. Varje gård hade sin egen spill 'spel'.

1918 byggdes i Storhamne en ordentlig båtbrygga med stenkistor, bLockhus.

Havet gav mera

Lotsning. Vrakbärgning.

Odensholm ligger där Finska viken möter Östersjön. Fartyg på väg söderut till Riga begärde ofta lots för den krångliga farleden innanför öarna. Det var därför

som holmborna 10–12 ggr dagligen hade ärende uppför sin storstea. 25–30 rbl fick man per resa, och uppdragen följde gårdarna i tur och ordning. Från 1890 krävdes betyg över lotsexamen.

Havet utanför ön är djupt, men det finns farliga grund. (Nigronn, "Nygrund" NO om ön t.ex. har bara 1,2 m vattendjup.) På Odensholm finns därför en livräddningsbåt, som holmborna sköter. I gengäld brukar de slippa annan värnplikt.

Fartygshaverierna kunde tidtals komma tätt:

September 1887 gick segelfartyget "Helena Maria" med last av järnvägssliprar på grund och övergavs av besättningen. Öborna lyckades bärga en del av lasten men hade svårt att få ut någon bärgningslön.

I oktober 1892 gick ångaren "Japanese" av London i dimma på grund söder om ön, trots lots ombord. Ångaren blev vrak och plundrades först av holmborna. Sedan fick de 12 kopek i timmen för skrotning av vraket.

Februari 1894 en engelsman till botten igen.

Mars 1896 en holländare på Nigronn.

Under de följande åren hade holmborna god förtjänst av järn som de tog upp från de två vraken och fraktade till Dalsbruk i Finland.

Skutor

Den nämnda järnfrakten skedde med skutorna "Ungdomens Vänner" (på 28 ton) och "Oden" (40 ton). Handel med spannmål och fläsk hade holmborna dessförinnan prövat på under några år. På 20-talet skrotades dessa skutor.

Samma årtionde byggdes motorseglarna "Svea" (på 5–6 ton), "Sylvia" (32 fot) samt "Vasa" för att frakta säd och ved från fastlandet för öns behov. "Svea" såldes (1937); "Vasa" evakuerade holmborna, då ön måste utrymmas 1939, och blev sedan vrak i Sviby. "Sylvia" lämnades kvar på ön, då folket flydde 1944.

Förvaltning

Odensholm hörde visserligen till ett gods, Nyhov strax söder om Hapsal, men avståndet gjorde att det aldrig blev tal om dagsverken på godset, och hela be- roendet bestod i ett arrende i fisk, som öborna årligen (i juni) förde till godset. I övrigt skötte de sig själva där ute i havet.

Efter kommunreformen bildade Odensholm under några år egen kommun (1888–91), men då invånarantalet bara var omkring 100, slogs ön ihop med Rickul kommun (inom Nuckö socken).

I kyrkligt avseende hade Odensholm alltid hört till Nuckö. Alltsedan Isaac Hasleblads tid (1637–82) predikade sockenprästen en gång varje sommar på ön. Också till kyrkan erlades skatten i fisk: från varje bonde 50 *räst* 'rökta' flundror till prästen och 40 st. till klockaren.

Process

Det givande fisket vid Holmen blev inte utan sina följder. Det riktade blickarna på ön. Skatten till godset hade höjts. I början av 1900-talet krävdes, att holmborna skulle köpa sin jord. De å sin sida stödde sig på drottning Kristinas privilegiebrev, som de alltjämt förvarade på ön. Brevet var dock svårt att översätta och tolka, och processen drog ut på tiden.

1902 fick holmborna plötsligt veta, att ön hade sålts för 15 000 rubel till en företagare. Denne byggde baracker vid Boa och ämnade driva fiske och salteri i stor skala.

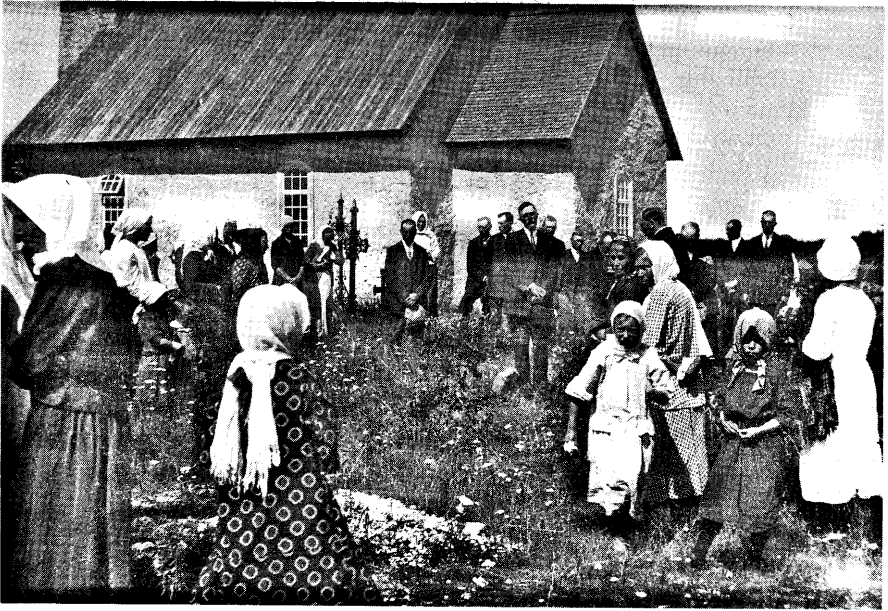
Processen fördes ett par år utan framgång för holmborna. Då gick de i trupp till de uppförda byggnaderna vid hamnen och tvingade inkräktarna från ön. — Det blev naturligtvis stämning för övergrepp och ny undersökning, men slutet blev att öborna lämnades i fred.

Estlands dåvarande guvernör, A.V. Bellegarde, har i sina memoarer på 1930-talet gett en något avvikande syn på denna tvist:

Godsägare von Schultz hade köpt Odensholm av Nyhovs ägare Hunnius för 30 000 rbl. Sedan hade han erbjudit öborna förmånliga arrendevillkor, men bönderna vägrade att underteckna något arrendekontrakt. Han lovade att köpa deras fisk för högre pris än de kunde få i Hapsal eller Baltischport — men de vägrade. Då inledde han process. Både bondekommissarien Vares och kretschefen (=landshövdingen) hade förgäves besökt ön. (De höga ämbetsmännen fick försöka läsa Kristinas brev, medan det hölls upp framför dem av två holmkarlar.)

Guvernören gick till fredsdomaren, som var ryss från det inre av Ryssland. Denne beskärnade sig över dessa svenskar, som struntade i de mest sagolika villkor och bara talade om en drottning Kristina.

Guvernören började nu studera bondelagen tillsammans med Vares och fann, att lagen 1856 faktiskt hänvisade till drottning Kristinas brev. Enligt detta var bönderna på Holmen pliktiga att i arrende årligen erlagga 5 tunnor salt och lika mycket färsk fisk. — Om bönderna hade undertecknat kontrakt med Schultz, så hade privilegierna varit upphävda. Nu fick Schultz nöja sig med den fastställda mängden fisk.

Odensholm. Kyrkoherde Tannebaum jordfäster det gångna årets döda.

Prästhållde

En bit ifrån byn stod kapellet för sig. Det var av kalksten, 12×7 m med ett torn på 5 m. 1905 byttes de ursprungliga bänkarna ut mot nya och nytt tak lades på. Sju bänkar med omkring 80 sittplatser, men vid särskilda tillfällen kunde hela församlingen få plats i sitt kapell. Vid vanliga gudstjänster tjänstgjorde en föreläsare.

På en svart trätavla ovanför altaret läste man:

”Detta så kallade Jesu Kapell på Odensholm byggdes 1765 igenom dåvarande Herrskapets på Neuenhoff nämligen Högvälborne Fru Landrådinnans Barbara Hedvig von Richter född Oettingen och hennes Svärsons den Högvälborne Herr Assessorens Gustaf Johan Baron von Ungern Sternberg christliga befordran utaf nedannämnde denna församlingens ledamöter och sju husbönder:

BRUS Adam Hansson

STAWAS Marten Hansson

NIGGORS Ambros Martenson

ERKERS Ambros Michelson

MARKS Hans Erikson

Odensholm. Kapellet invigdes 1766.

NYBONDAS Marten Jacobson

GREIS Christian Martenson

och invigdes 1766 den 3 september utaf då varande Kyrkoherden wid Nuckoe församling Wälärevördige och Wällärde Herr Pastor Jonas Carlblom.

Wisserligen är Herren i detta rum, och jag vistit icke.

1 Moseb. 28, 16.”

Den största högtiden på Holmen var inte julen, inte heller påsken utan prästhållde. Prästhållde ägde rum den vackraste tiden på året — sista söndagen i juli — och folk från fastlandet brukade då besöka ön.

Kyrkoherden kom på lördagen och tog in i den gård, som stod i tur för året. 1889 berättar Johan Nymann, som då var lärare på ön:

”Eftermiddagen [lördag] var examen med barnen: de voro öfverhufvud taget rätt dumma; ryskan och räknandet gick mycket dåligt, mig till skam, ehuru jag är föga skyldig deri. — — — Till gäster hade jag vännerna Liewoh från Österby och Dans från Höbring samt min hustrus moder. Lifbåten var alldeles lastad med främmande. Wi voro om aftonen alla för att bese fyren och åto qvällsvard hos smotriteln” (fyrmästaren).

Så följande dag, söndagen:

”Denna dag är för oss öboar den största högtidsdag i året; alla brygga och baka och mottaga främmande; men hvad som borde vara det viktigaste: vi bli

då delaktiga af Herrens Jesu lekamen och blod, den enda gången under året.”
Barndop.

”Eftermiddagen var husförhör, då alla unga fingo läsa i bok och hufvudstycken utantill, sedan aftonbön.”

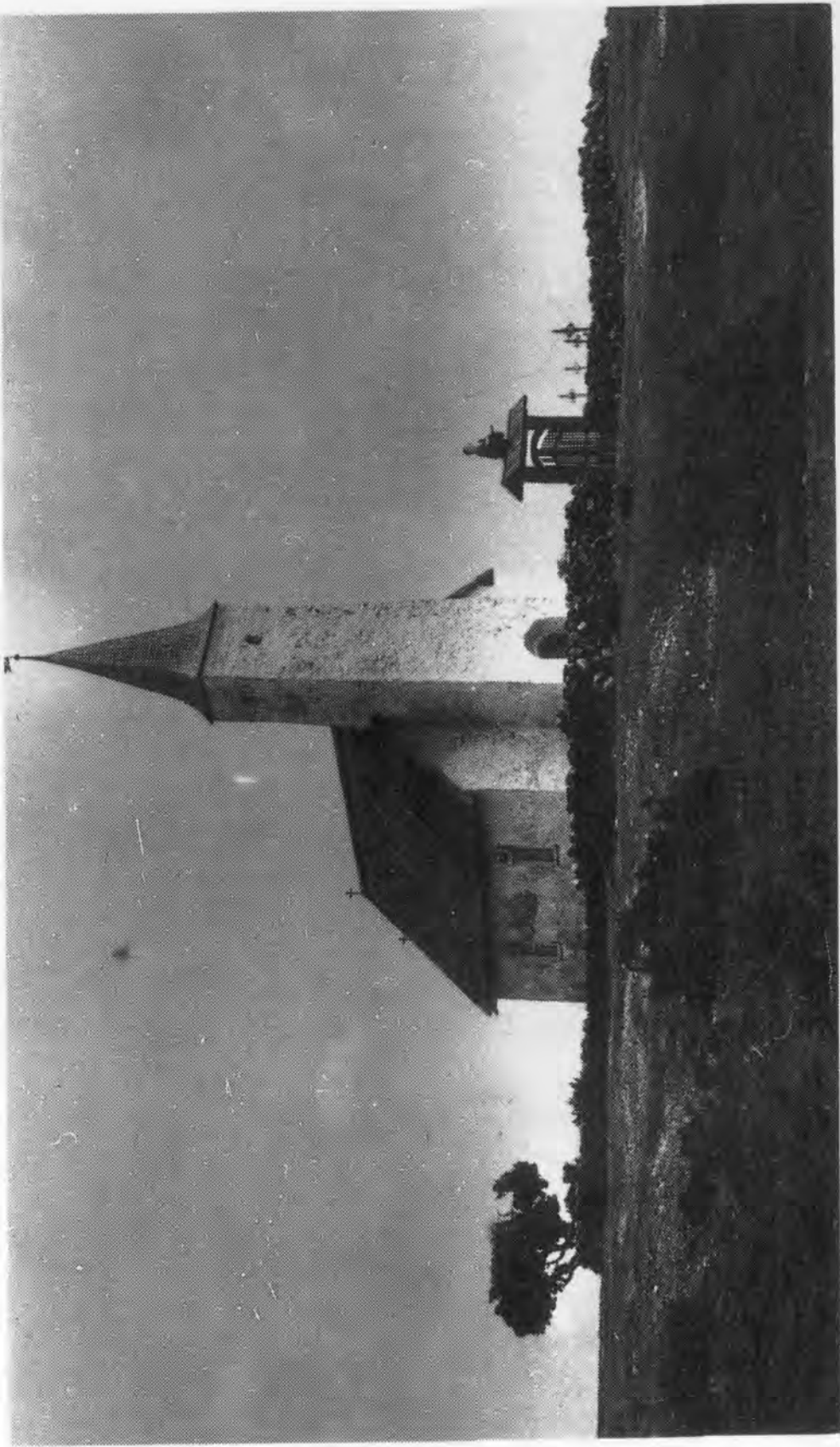
Alla vuxna öbor (omkring 60) brukade gå till nattvards vid prästhållde. För fyrmästarens fru hölls denna gång särskild biktpredikan på tyska.

Prosten Girgensohn ville gärna slippa de ansträngande resorna till Odensholm. Ibland tjänstgjorde hans son, som också var präst. 1896 kom unge Gustafsson från Reval med ångaren ”Konstantin”, som öborna mötte till havs. 1897 åter Gustafsson och därtill fyra båtar från fastlandet.

Sedan J. Nymann blivit klockare på Nuckö, följde han kyrkoherden varje år till prästhållde. Någon skola fanns numera inte på ön, och av öborna får klockaren ett dåligt intryck: ”De gå allt längre och längre i ogudaktighet”, särskilt de unga. Därtill visar de okunnighet. 1902 låter kyrkoherde Maass såväl barn som vuxna läsa vid husförhöret. Nästa år lovar föreläsaren Johannes Stafvas hålla söndagsskola.

(Ett par år senare kom Engström på besök.)

Fastlandsbor hade inte så ofta ärende till Holmen. Samma båt som förde bort prästen, skulle på återvägen ta med sig geldarn ’gällaren’, även han en man i sedlighetens tjänst. Hans snöpte öns alla unga stutar och befriade dem sålunda för all framtid från osedliga lustar. — I övrigt fick man från fastlandet tjänstefolk och vid trängande behov även giftopartner. Skraddare och borstryss med varor brukade besöka ön. 1892 kom en räv över isen. En rickulgubbe som var bra på *bro* ’massage’ var gärna sedd, men då en grupp kom för att hålla religiösa möten, fick den inte medhåll. — Det räckte med prästhållde och föreläsning i kapellet.

Odenholm. Kapellet invigdes 1766.